

Ladislav FUKS, Meneer Theodor Mundstock, 's-Gravenhage, Nijgh & Van Ditmar, 1986.

Slachtoffers van het nazisme : "een stoet tot aan het eind van de wereld".

"Meneer Theodor Mundstock", het debuut (1963) van Ladislav Fuks (1923, Praag), werd destijds bekroond met de Tsjechische prijs voor proza. Na vertaling werd dit aangrijpend boek een sensatie over de grenzen heen. De vertaling van dit stijlisch hoogtepunt uit de Tsjechische literatuur in het Nederlands is een gebeurtenis.

De geschiedenis van Meneer Mundstock speelt zich af in een bezette Tsjechische stad (1941-1942). Mundstock, een in-goed mens die op alles raad weet, wordt met de inval van de nazi-troepen een ander man. Hij leeft nu in voortdurende angst een oproepkaart voor het concentratiekamp in zijn brievenbus te zullen vinden. Hij beseft dat hij niet ontkomen kan. Van dan af ook, bestaat hij dubbel. Zijn schaduw, een cynisch alter-ego, splitst zich in hem af. Om zijn eveneens beangstigde vrienden moed in te spreken, neemt Mundstock kalmeerpillen. Aldus slaagt hij erin sommigen ervan te overtuigen dat ze, willen ze blijven hopen, de onvoorstelbare en - mede daardoor - onaanvaardbare gruwel moeten ontkennen. Het zal allemaal niet zo'n vaart lopen, de verhalen over wegvoering en massamoord zijn sterk overdreven, de oorlog kan niet lang meer duren... Zichzelf kan hij niet misleiden, onder meer omdat zijn realistisch alter ego daar tegen ingaat. De schizofrenie tekent zich steeds duidelijker bij hem af. Fysieke achteruitgang maakt hem onherkenbaar.

Na een mislukte zelfdodingspoging verandert Mundstock - in de tweede helft van het boek - ingrijpend. Zijn alter ego verdwijnt en met hem de verlamdende angst. "De schaduw van hemzelf, een terneergeslagen, opgejaagde, dodelijk vermoede, gespleten man", hield op te bestaan met het invoeren van 'de methode'. Om de onwerkelijke gruwel aan te kunnen, meent Mundstock nu, moet men zeer methodisch te werk gaan. De gruwel durven onder ogen zien, aanvaarden en er zich op voorbereiden, even methodisch en meedogenloos als zij die de gruwel uitdachten en uitvoeren. De beleving van die gruwel, het ondergaan ervan, wordt immers 'een makkie' als men er op voorbereid is. Mundstock ervaart dit inzicht als een verlossing. Hij pakt zijn voorbereiding onvoorstelbaar systematisch aan, net als toen hij nog een nauwgezet bediende was. Mundstock bant alle illusies uit. Hij probeert zich de gruwel 'eigen te maken' door zich in te beelden toeschouwer te zijn bij de deportatie van een voormalige collega. Bij dat toekijken wordt hij soms overweldigd door afkeer en woede. Dan moet hij zich geweld aandoen om het hoofd niet af te keren. De overgang van fantasie naar werkelijkheid gebeurt - ook voor de lezer, de eigenlijke spectator die ook dikwijls het hoofd afwendt - bijna onmerkbaar. De toeschouwer wordt zelf slachtoffer en krijgt de klappen die voor de weggevoerde collega waren. Mundstock maakt zijn collega zachte verwijten : waarom heeft hij zich niet voorbereid, waarom heeft hij de deportatie, het leven en overleven in het kamp niet in-

geoeffend ? Hij had zich zoveel ellende kunnen besparen ! Alleen als men de hoop niet laat varen en zich systematisch voorbereidt, zonder verzet te plegen, kan men het halen. Wie de werkelijkheid vermoedt en ophoudt zichzelf iets wijs te maken, maar zich niet voorbereidt, wordt wanhopig en stort in. Wie op zijn oproepkaart gaat zitten wachten, vraagt erom. Beetje bij beetje, met ontstellende consequentie, overtuigt Mundstock zichzelf van ongehoorde, ondenkbare gruwelijkheden. Niets aan het toeval overlatend, denkt hij onvermoeibaar alle situaties uit waarin hij zou kunnen terechtkomen. Ook die ON-denkbare werkelijkheid wil hij in zijn greep krijgen en ze zo doordenken, dat hij haar van alle fantasie, vermoedens en verdichtsels ontdoet. Daartoe houdt hij een soort generale repetitie. Volhardend, minutieus, zichzelf niet ontziend. Hoe moet je, eens het zover is, een zware valies torsen zonder je al te veel af te matten ? Uren trainen op zijn kleine kamertje. Hoe zal het zijn om klappen te krijgen ? Hij probeert de bakker, die bekend staat om zijn opvliegend karakter, zo ver te krijgen. Welke plaats moet hij in de kolonnes innemen, wil hij zo weinig mogelijk risico lopen ? Om te wennen aan de harde brits die hem te wachten moet staan, slaapt hij met de strijklank onder zich. Om op waardige wijze het vuurpeloton te doorstaan, probeert hij zich ook in die situatie in te leven (klepperend speelgoedkikkertje tussen de tanden om het klappertanden na te bootsen). Maar heeft hij het ondenkbaarste gedacht ? Vergassing ! De oven van zijn gasfornuis biedt uitkomst.

Terwijl rondom hem vele joden zelfmoord (proberen te) plegen, houdt Mundstock zich voor dat ook hier de angst groter is dan het gevaar. Als men op alles bedacht is, kan er niets meer fout gaan. De nazi's maken hem niet langer bang, ze laten hem onverschillig; hij is voorbereid, heeft alles al achter zich. 'De dood raakt ons niet, want zolang wij er zijn, is de dood er niet; en wanneer de dood er is, zijn wij er niet'. Deze woorden van de filosoof (Epicurus) indachtig, wil hij zijn angst overwinnen door de gedachte dat die overbodig is. Angst kent hij alleen nog omdat hij vreest zijn

oproepkaart te vroeg te krijgen. De werkelijkheid verdwijnt, de voorbereiding op het onwerkelijke is alles. Mundstock leeft alleen nog daarvoor. Hij gaat er nu fysiek op vooruit, ziet er gelukkig uit, als iemand die weet wat hem te wachten staat. Hij is zijn lot ontstegen. Aldus voorbereid, is hij ontgoocheld als hij zijn oproepkaart 's morgens *niet* in de brievenbus vindt. Zijn deportatie moet immers zijn grootste triomf worden.

Fuks roept een hallucinante wereld op, die van de ook in Tsjecho-slowakije bedreigde en radeloze joodse gemeenschap. Een wereld van mensen die testamenten schrijven en aan de gruwelijke werkelijkheid proberen te ontkomen. Door ontkenning, door zich in zwijgen te hullen, door zelfdoding. De enen wringen zich in allerlei bochten om de gruwel niet onder ogen te moeten zien, de anderen maken er zelf een eind aan. Zo bijvoorbeeld de best ingelichte jood van de stad, hij die het meest over de kampen te weten was gekomen. Na een zelfdodingspoging huilt hij zich in een cocon van machteloosheid. Hij brengt alleen nog interesse op voor het enige goede op aarde; sprookjes voorgelezen door een schizoïed weeskind dat zijn huishouden beredert. Hij - of het weeskind, de auteur laat ons ook hier in het ongewisse - beeldt zich in dat hij op een ster leeft en de aarde alleen maar droomt. Om niet te dromen, volstaat het slaappillen te nemen. Mundstock twijfelt er niet aan dat de arme man geestesgestoord is. Wist hijzelf maar meer over de kampen, dan kon hij er zich beter op voorbereiden ! Hij beseft niet dat precies dit weten vernietigend werken kan.

Mundstock twijfelt maar heel even - als zijn vrienden gedeporteerd worden - of hij wel alles voorzien heeft. Hij vraagt zich af of het mogelijk is dat er dingen zijn waarop een mens zich niet voorbereiden kan. Géén illusies koesteren... maar de gedachte dat men zich op zo iets kan voorbereiden is misschien de gevaarlijkste illusie. Pogingen om zich op een redelijke, intelligente wijze voor te bereiden op dergelijk lot, leren dat dit geloof de ultieme illusie is. Wat Mundstock (het potentiële slachtoffer) ook bedenkt, hoe vruchtbaar zijn

fantasie ook weze, wát hij zich voorstelt, blijft hoe dan ook *zijn* conceptie van de deportatie, van het kamp. Nooit kan hij rekening houden met het onberekenbare, nooit kan hij het onvoorzienbare voorzien. Zich voorbereidend op de overleving, vergeet Mundstock te leven. Het leven en de daarmee gepaard gaande inconsistentie en onzekerheid (hier respectievelijk extreme situatie en doodsangst) ruilt hij in voor een voorbereiding op de dood. Werkelijkheid en illusie kunnen niet meer uit elkaar gehouden worden. Uit het oog verloren wordt bijvoorbeeld, dat overleven onder bepaalde voorwaarden zinloos kan zijn. Het ondenkbare einde kan door anticipatie niet vermeden worden. Men kan zich op het einde voorbereiden (waarbij anticipatie noodzakelijk is) of, indien het niet onafwendbaar is (of aldus gedacht wordt), er zich tegen verzetten, doch niet door er zich aan aan te passen.

Mundstock vecht tegen de gevolgen, niet tegen de overweldigende oorzaak van het leed dat hem en de zijnen te wachten staat. Zijn verzet - anticipatieve aanpassing aan een eigenlijk ondenkbare situatie - is even heldhaftig als hopeloos. Deportatie, kampleven en vooral de persoonsgebonden reacties daarop, zijn maar tot op geringe hoogte voorspel- en voorzienbaar. Mundstocks verbeelding (en de onze !) blijft gebonden aan 'algemeen menselijke regels' en hij verwacht bijgevolg toch de verkeerde dingen. Hij is, zoals de vertalers van dit boek stellen, "gedoemd groteske antwoorden te geven op de tragische vragen die het leven hem opdringt. Grotesk heeft hier niets belachelijks, het woord staat voor menselijke ontoereikendheid - de grootheid van meneer Mundstock schuilt juist in zijn geloof dat men, zelfs in een ongelijkwaardige positie, waardig verzet kan bieden". Fuks' meesterwerk is on-

getwijfeld multi-interpretabel, maar deze laatste interpretatie is moeilijk in overeenstemming te brengen met het einde van meneer Mundstock.

Fuks maakt op beklemmende wijze duidelijk dat het vooruitzicht van absolute gruwel angstaanjagender kan zijn dan de gruwel zelf. De afweer van, en het verweer tegen een overweldigende/onafwendbare gruwel (Endlösung, de dood) komt in verschillende vormen aan bod. Daadwerkelijk verzet laat de auteur in feite buiten beschouwing (hij laat Mundstock zeggen dat hij zich tegenover niemand moet verontschuldigen of verdedigen, zelfs niet tegenover de twee jonge joden die naar de opstandelingen in Slowakije gevlucht zijn, hij is oud en moe). Machtelozen (zij die te moe, te oud zijn) hebben geen verweer. Zowel verdringen als onderduiken leiden tot schizofrene en verlamrende werkelijkheidsontkenning. Door de ontkenning of het uit de weg gaan van de bedreiging, verliest ze weliswaar haar bedreigend karakter, maar doordat men er zich niet meer op voorbereidt, wordt de werkelijkheid nog onafwendbaarder. Alomvattende voorbereiding op nog ongekende levensbedreigende situaties, impliceert aanvaarding van dat 'lot', leidt tot - minstens tijdelijke - overgave en onderwerping eraan, en is uiteindelijk onmogelijk. De onvatbaarheid van totale gruwel werd zelden zo goed in beeld gebracht (en dat door iemand die die gruwel alleen vanop afstand en als outsider - Fuks is geen jood - heeft meegemaakt).

Tot slot ook nog een woord van lof voor de vertalers. Het boek is vlot leesbaar en bevat een interessante inleiding over Ladislav Fuks en diens oeuvre (een dertiental romans en novellen).

gie van den berghe

Hilde EYKEL, Beiroet, Antwerpen/Weesp, Standaard uitgeverij, 1986.

Beiroet, mei 1967. Een huwelijksfeest in het luxehotel Saint-Georges aan de jachthaven van Beiroet; Nadim Karam en Sylvie el Khoury, de zoon van wijlen Jean Karam, de zakenman uit Bcharré, en de dochter van Foead el Khoury, de bankier, huwen elkaar.

De ontmoeting van Jihan El Khazin en Jkan van den Hove binnen dit luxueuse scenario laat de lezer de kans kennis te maken met de fundamentele tegenstellingen die de basis van deze roman vormen : de confrontatie rijk - arm, de wereld van bescherming en veiligheid versus de wereld van fanatisme, moord en zinloos doden, de cultuur van de palestijnen versus de christelijke wereld.

Het liefdesdrama tussen de christen-libanese dokter Jihan El Khazin en de Vlaamse Jan van den Hove, speelt zich af middenin deze Libanese burgeroorlog in de

periode 1975 en 1986. De kracht van deze (politiek-ideologische) roman ligt in de wijze waarop de auteur erin slaagt de lezer mee te nemen doorheen deze nachtmerrie van geweld, zonder enige vorm van zucht naar sensatie, noch fantasie.

De auteur slaagt er bovendien in geen van beide kampen te veroordelen noch te beoordelen op grond van tragedies waar beide groepen elkaar in storten. Het recht zowel als het onrecht kenmerken de beide overtuigingen en de bitterheid waarmee het boek eindigt, heeft als resultaat dat de lezer met een portie relativiteit de tragedie waarin Libanezen overleven, probeert te begrijpen. Het boek "Beiroet", waarin bovendien heel wat concrete informatie over de Libanese problematiek wordt meegegeven, is geen aangename maar aanbevolen roman.

Bie De Graeve